

7

**Mütareke Döneminde
İstanbul'da
Asayiş**

**Public Order
in Istanbul During
the Armistice Period**

Bülent Bakar

Mütareke Döneminde İstanbul'da Asayiş

Bülent Bakar*

Özet

Mütareke döneminde, İşgal İstanbul'unda en çok üzerinde durulan konulardan biri asayiş meselesi olmuştur. İstanbul'un fiilen işgal edildiği 13 Kasım 1918 tarihinden itibaren İstanbul'da yeni bir dönem başlamıştır. İstanbul Hükümeti'nin otorite ve prestijinin sarsıldığı ortamda İşgal Kuvvetlerinin hukuksuz uygulamaları (binalara el koyma, hapishanelere müdahale, gayri müslim tutukluları serbest bırakma), azınlıkların faaliyetleri, İstanbul'da ve çevresinde çetecilik, Beyaz Rusların İstanbul'a sığınması, yetimler meselesi gibi hususlar şehirdeki siyasî ve sosyo-ekonomik durumu için içinden çıkılmaz hale getirmiştir. İşgal yetkililerinin resmî ve hususî binalara ve evlere el koymaları ciddî bir mağduriyete yol açmış, İstanbullular maddî-manevî kayıplar yaşamışlardır. İtilaf yetkilileri bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin hükümlerine haklarını ve kanunlarını hiçe sayarak gayri müslim tutukluları hapishanelerden serbest bırakmaya başlamışlardır. Yaşanan rahatsızlık mütareke döneminin sonuna kadar yazışmalara yansımıştır. Yine, gelişmelere İşgal Kuvvetleri askerlerinin Türkleri küçümseyici tavırlarını da eklemek gerekmektedir. Ayrıca, İtilaf devletlerinin istek ve baskılarıyla oluşturulan Divan-ı harplerde gerçekleşen yargulamalar ve neticesinde verilen cezalar kamuoyu vicdanını yaralamıştır. Yine, başka önemli bir konu Osmanlı Devleti'nin artık sonu geldiğini düşünen azınlıkların İşgal Kuvvetleri desteği ve himayesinde yürüttükleri faaliyetler olmuştur. Azınlıkların bu davranışları Türk toplumunu çok üzmüş ve rencide etmiştir. İstanbul'da ve çevresinde özellikle Rum çeteleri birçok suç işlemiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra karşılaşılan en önemli sıkıntılardan birisi yetimler meselesi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın en acı miraslarından biri olan yetimler konusu İşgal İstanbul'unda suiistimal edilen bir husustur. İşgal yetkililerinin desteğiyle hareket eden Patrikhanelerin gayri müslim yetim olduğu gerekçesiyle müslüman olduğu bilinen yetimleri de alması 1919 yılından itibaren Türk basınına yansımış ve kamuoyunun duyarlılığı sağlanmıştır. Bununla birlikte işgal yıllarında yaşanan bu kaos ortamında yetimlerin kimlik tespitlerinin ne kadar doğru olabildiği ve İstanbul Hükümeti'nin çabalarının işe yarayıp yaramadığı son derece tartışmalıdır. Başkent İstanbul'un bir başka problemi ise, Bolşevik İhtilalinden kaçan Bolşevik muhalifleri yani Beyaz Ruslar oluşturmaktadır. 3 dalga halinde iltica eden 250.000 civarında bir mülteci kitlesi şehirde barınma başta olmak üzere birçok problemi büyötmüştür. Beyaz Rusların İstanbul'un hayatına olumlu ve olumsuz katkıları olmuştur. Olumsuz gelişme olarak belirtmek gerekirse özellikle, fuhuş ve bahis oyunlarının artışında etkileri olduğu açıktır. İşgal İstanbul'unda resmî yazışmalarda da halk arasındaki değerlendirmelerde de en çok vurgu yapılan kavramlardan biri "Asayiş" olmuştur. İstanbul'un içinde bulunduğu şartlar asayişin bozulmasını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Şehirde asayişin kontrol edilebilir hale gelmesi için Millî Mücadele'nin kazanılmasını ve Türk askerinin şehri teslim almasını beklemek gerekecektir.

Anahtar kelimeler

İstanbul'un işgali, Divan-ı Harpler, Müslüman Yetimleri, Ermeni Yetimleri, Beyaz Ruslar, Rum Çeteleri

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, bbakar[at]marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8094-1633

Public Order in Istanbul During the Armistice Period

Abstract

During the Armistice period, one of the most emphasized issues in Occupied Istanbul was the issue of public order. A new era has started in Istanbul since 13 November 1918, when Istanbul was actually occupied. In an environment where the authority and prestige of the Istanbul Government were shaken, the unlawful practices of the Occupation Forces (seizing buildings, intervening in prisons, releasing non-Muslim detainees), activities of minorities, gangs in and around Istanbul, the White Russians taking refuge in Istanbul, the issue of orphans were all discussed in the city. It has made the political and socio-economic situation inextricable. The confiscation of official and private buildings and houses by the occupation authorities caused serious grievances, and Istanbulites suffered material and moral losses. After a while, the Entente authorities started to release the non-Muslim prisoners from prisons, ignoring the sovereignty and laws of the Ottoman Empire. The discomfort experienced was reflected in the correspondence until the end of the armistice period. Again, it is necessary to add to the developments the disdainful attitude of the soldiers of the Occupation Forces towards the Turks. In addition, the trials that took place in the Court of War, which was created with the demands and pressures of the Entente Powers, and the punishments given as a result, hurt the public conscience. Again, another important issue was the activities carried out under the auspices and support of the Occupation Forces by the minorities who thought that the Ottoman Empire had come to an end. These behaviors of the minorities have upset and offended the Turkish society. Especially Greek gangs committed many crimes in and around Istanbul. One of the most important problems encountered after the Armistice of Mudros was the issue of orphans. The issue of orphans, one of the most painful legacies of the First World War, is an abused issue in Occupied Istanbul. The fact that the Patriarchates, acting with the support of the occupation authorities, took the orphans known to be Muslim on the grounds that they were non-Muslim orphans was reflected in the Turkish press since 1919 and public awareness was raised. However, it is highly controversial how accurate the identification of orphans can be and whether the efforts of the Istanbul Government work in this chaos environment experienced during the years of occupation. Another problem of the capital Istanbul is the Bolshevik opponents, namely the White Russians, fleeing the Bolshevik Revolution. A mass of around 250,000 refugees, who took refuge in 3 waves, aggravated many problems, especially housing in the city. White Russians have made positive and negative contributions to the life of Istanbul. To mention as a negative development, it is clear that it has effects on the increase of prostitution and betting games. "Public order" has been one of the most emphasized concepts in official correspondence and in the evaluations among the public in occupied Istanbul. The conditions in Istanbul facilitated and accelerated the deterioration of public order. In order for the security in the city to become controllable, it will be necessary to wait for the National Struggle to be won and the Turkish soldiers to take over the city.

Keywords

Occupation of Istanbul, Courts of War, Muslim Orphans, Armenian Orphans, White Russians, Greek Gangs

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 1. maddesi boğazlardaki müstahkem mevkiilerin işgal edileceği hükmünü belirtmekteyken mütarekeye aykırı bir şekilde 13 Kasım 1918'den itibaren şehirde fiilî işgal başlamıştır. Hariciye Nazırı Reşid Paşa, 19 Kasım 1918'de İngilizler ve Fransızlar nezdinde protestoda bulunduğu anda ise işgalin mütareke hükümlerine aykırı olmadığına, İstanbul'a işgal maksadıyla gelmediklerine dair verilen cevaptan başka bir netice alamamıştır.¹ Bu tarihten itibaren İşgal Kuvvetleri, Osmanlı Hükümetleri üzerinde baskı ve denetim² kurmaya çalışmışlardır. Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da kazandığı başarılar ve giderek güçlenmesi, Osmanlı Meclis-i Mebusanın ilan ettiği Misak-ı Millî kararı, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetlerinin Kuva-yı Milliye'ye tavır almaması gibi gelişmeler yaşanınca İşgal Kuvvetleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u bu kez resmen işgal etmişlerdir.³ İşgal döneminde İstanbul şehri zor yıllar yaşamıştır. İstanbul halkı ve özellikle Türkler kaos dolu bu yıllarda birçok olumsuz gelişmeyle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

2. İstanbul'da Yaşanan Asayiş Sorunları: Binalara El Konulması ve İşgal Kuvvetleri Askerlerinin Davranışları

İşgal kuvvetleri, İstanbul'a geldikten hemen sonra Beyoğlu bölgesi başta olmak üzere çok sayıda kışla, yabancı okul, hastane gibi kurumlarla bazı otel ve özel binalara yerleşmişler ve bu esnada çok sayıda hukuk dışı davranışlar söz konusu olmuştur. İşgal edilen ilk binalar şunlardı: Taksim Kışlası, Cadde-i Kebir Ayarlı Apartmanı, Bursa Sokaktaki Fransız Okulu, Tepebaşı Otel, Bevü, Polonya Sokaktaki Fransız Okulu, Posta Sokaktaki Fransız Okulu, Tulumba Sokaktaki Eski Hukuk Fakültesi, Asmalımescit Kohut Birahanesi, Merkez Rıhtım Han, Kuledibi Hastanesi, İtalyan Hastanesi, Şişli Fransız Hastanesi, Karaköy Fransız Yetimhanesi, Mühendis Okulu, Bebek Darüleytam Binası, Rumelikavağı Topçu Kışlası, Rumelikavağı Sarıtabya, Rumelikavağı Tellitabya, Yenimahalle Kışlası, Büyükdere Çayırbaşı Askeri Şube'de Yüzbaşı Ali'nin Hanesi, Büyükdere Nektar Bira Fabrikası, Büyükdere Madam Hefi Hastanesi, Büyükdere'de İtalyan Salamon'un Hanesi, Bebek İtalyan Okulu ve Cadde-i Kebir'deki Lüksemburg Sineması üzerindeki 124 no'lu Hane. Yine, Ortaköy'deki Şehzade ve Sultan Hanımlara ait saraylar, Mekteb-i Harbiye boşaltılmıştır. İşgal kuvvetlerinin gözüne kestirdikleri binalara el koymaları 1919 yılında

¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. 1, Ankara 1973, s. 63.

² Denetimi sağlamak üzere 9 komisyon oluşturulmuştu ve şöyleydi: Polis komisyonu, sağlık komisyonu, gıda komisyonu, cezaevi komisyonu, sansür bürosu ve telgrafların denetimi, levazım komisyonu, pasaport bürosu, donanma ve ordu komisyonu, liman denetimi., Bkz. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara 1998, s. 18; İşgal kuvvetleri asayişin bozulmasını gerekçe göstererek 1919 yılı başından itibaren inzibat ve asayişle ilgili İstanbul'da bir düzenlemeye gitmişlerdir. Şehir bölgelere ayrılarak inzibat işleri işgal kuvvetlerinin kontrolü altında yeniden düzenlenmiştir. Bkz. Ali Dikici, "Millî Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 67-68-69, Kasım 2007, s. 350.

³ Abdurrahman Bozkurt, "İstanbul'un Resmen İşgal Süreci (16 Mart 1920)", *İstanbul'un İşgal Yılları ve Millî Mücadele'ye Giden Yol*, (Ed. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2020, s. 112-125.

devam etmiştir. Pendik ve Maltepe'deki Türk Talimgâhları Şubat 1919'da Kilyos'taki Tahlisiye Hastanesi Nisan 1919'da boşaltılarak İngilizlere teslim edilmiştir.⁴ Büyük konaklar⁵ da İşgal kuvvetlerinin göz diktiği yerler arasında olmuş ve buraların boşaltılması sık sık talep edilmiştir. İşgal kuvvetlerinin istedikleri binalar arasında Halil Rifat Paşa'nın konağı ve Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin konağı da yer almıştır.⁶

Binalara el konulması ciddi mağduriyet ve problemlere yol açmıştır. Muhacirlerin geçici olarak barındırıldığı Memurin Lokantasının Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine muhacirler camilere yerleştirilmek zorunda kalınmıştı. Kalabalık grupların uzun süre camilerde kalmasının sağlık açısından büyük risk oluşturması söz konusu olduğundan Mercan'da barakalar yapılmasına karar verildi. Mondros Mütarekesi'nin üzerinden uzun süre geçmiş olmasına rağmen işgal kuvvetleri mesken ihtiyacına uygun binaları işgal etmeye devam etmişlerdir. Yangınzedelerin, muhacirlerin ve aşağıda açıklanacağı üzere İstanbul'a iltica eden Beyaz Rusların mesken ihtiyacını arttırmaları üzerine 25 Mayıs 1921'de Meclis-i Vükelada konu görüşülmüş ve işgal edilen binaların boşaltılıp iade edilmesi için girişimlerde bulunulmasına karar verilmiştir. İtilaf devletleri ise, bina işgalleriyle ilgili şikâyetleri dikkate almamıştır. İşgal Kuvvetlerinin asıl düşüncesi binalara el konulması sırasında çıkacak karışıklıkların nasıl önleneceği olmuştur. Çünkü bir ordunun el koymayı planladığı yeri başka bir ordunun subayı işgal etmiş olabiliyordu. Bu gibi problemleri halletmek amacıyla herkese rütbesine ve konumuna uygun yer sağlamak için oluşturulan Müttefiklerarası Elkoyma Bürosu bazı kararlar almıştır. El konulan binaların tam sayısı ile ilgili bir rakam vermek pek mümkün olmamakla birlikte İstanbul'da şahıslara, özellikle varlıklı ailelere ait bina ve mülklerin çoğuna İşgal kuvvetleri el koymuştur. Bu binalar ve mülkler için İşgal kuvvetleri de Osmanlı Hükümeti de herhangi bir kira bedeli ödememiştir. Aynı şekilde Emlâk-ı Emiriye'ye ait olup İşgal kuvvetlerince el konulan bina ve mülkler için kiraların ödenmesi söz konusu olmamıştır. Hariciye Nezareti'nin konferanslarda delegeler aracılığıyla bu konuyu gündeme getirmesinden bir netice çıkmamıştır.⁷

⁴ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 4-13.

⁵ "Vapurlardan şehre çıkan askerlerin Kumandanları birbiriyle yarış edercesine en güzel konak ve yalıları kendilerine ikametgâh olmak üzere işgal ediyorlardı. Ev sahibi kim olursa olsun evinden çıkarılıyor, daha garibi evde eksik gördükleri malzemenin tedarik edilmesini bile zavallılardan zorla istiyorlardı. Bu hareket İstanbul halkını en sert ve pek acı muamelelere ve mahrumiyetlere uğratmıştır. Bu tecavüz saraylara varıncaya kadar teşmil edildi. Mesela, Naciye Sultan'ın Kuruçeşme'deki yalısı sırf Enver Paşa'nın karısı olduğu için Fransız Kumandanı General Franchet Desperet tarafından işgal edilmiş ve Sultan İstanbul'da boş kalan Sadaret Konağı'na nakledilmişken orası da askerî işgal altına alınarak zorla oradan da çıkarılmıştır", Bkz. Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan Mudanyaya 1918-1922*, İstanbul 1939, s. 23.

⁶ Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 53, Temmuz 2002, s. 335.

⁷ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 15-17.

Beyaz Rusların İstanbul'a gelmesi binalara el koyma hadisesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Büyükada, Heybeliada ve diğer prens adaları Rus muhacirlerin yerleştirildiği yerler arasındaydı⁸ ve buralarda çok sayıda meskene el konmuştu. Bu süreçte mağdur olan kişilerden birisi Heybeliada'da oteli olan Ahmet Feridun Bey'dir. Ahmet Feridun Bey, muhatap bulamayınca son çare olarak Nisan 1923'te TBMM Başkanlığı'na dilekçe vermiş ve İşgal Kuvvetlerinin 1920 yılında oteline el koyduklarını ve büyük maddi kayıp yaşadığını, 10.000 lira zararı olduğunu belirtmişti. Her ne kadar mesele ile İstanbul Murahhaslığı ilgilenmiş ise de netice alınmadığı anlaşılmaktadır.⁹ Binalara el konulmasıyla ilgili çok sayıda örnek ve ayrıntı sunmak mümkündür. Neticede maddi-manevi büyük kayıplara yol açılmış, ciddi insani dramlar yaşanmıştır.

İstanbul'da yaşanan önemli bir asayiş ve huzursuzluk nedeni İşgal kuvvetleri askerlerinin davranışlarıydı. İşgalcilerin uygulamaları ilk andan itibaren asayiş ve sosyal hayatı olumsuz etkilemiştir. Beyoğlu başta olmak üzere birçok yerde yabancı okul, hastane gibi kurumlarla bazı otel ve özel binalara hukuk dışı yollarla yerleşmişti. Üst düzey İtilaf yetkilileri ve subaylar beğendikleri bazı evleri zorla tahliye ettirerek kendileri ikamet etmeye başlamışlardır.¹⁰ Ayrıca, işgal askerleri silah arama bahanesiyle, sık sık Türk evlerine baskın yapmışlardır. İngilizlerin bu aramalarda yalnızca silah almadıkları, bir takım değerli eşyaları gasp ettikleri şeklinde şikayetler söz konusu olmuştur.¹¹

İtilaf askerlerinin Türklere karşı kibir veya psikolojik harp olarak değerlendirilebilecek birçok uygulaması olmuştur. Mesela, işgalden sonra gündeme gelen selam meselesi vardı. Buna göre, Türk subaylarının İtilaf subaylarına sokakta rastladıklarında aradaki rütbe farkına bakmadan selam vermeleri istenmekteydi. Bu yüzden kötü bir muameleyle karşılaşmak istemeyen Türk subayları vazife dışında sivil elbise giymek durumunda kalmışlardır. Başka bir uygulama, İtilaf ordusuna mensup askerlerin trenlerde ve vapurlarda birinci mevkide oturmalarıydı. Birinci mevki bileti alanların çoğu bu durumlarda ayakta gitmek zorunda kalıyorlardı. İngiliz askerleri daha da ileriye giderek Haydarpaşa hattındaki trenlerde seyahat eden yolcuların biletinden eşyasına varıncaya kadar her şeyini kontrol ediyorlar, kılık kıyafetini beğenmediklerini trenlere

⁸ Bu dönemde kendisi de adada olan Hüseyin Rahmi Gürpınar Rus muhacirlerin iskanını şöyle anlatmaktadır: "...İmam, muhtar önde, arkada düşmanların polisleri, subayları kapınızı çalıyorlar. İçeriye kadın, erkek beş-altı Rus bırakıp gidiyorlar. Sokaklarda herkes birbirine soruyor: "Siz de kaç tane? -Dört. -A duymadınız mı?. Hacı Muhittin'in yedi odalı evine yirmi sekiz erkek Rus koymuşlar..." Ada'da Rus oteline dönmedik yalnız birkaç ev kaldı. Bizim ev de bu geçici, تنها kalan evlerden. Ama Rusların önünde imamın sarığını, Fransız polislerinin formalarını görünce, pencerelerin önünde titreşiyoruz. Hatır yok, gönül yok, kayırmaca yok. Bir buyruk veriliyor, kesinlikle yerine getiriliyor. Dediklerini değiştirmeyi, sözlerinin geçmemesi biçiminde sayıyorlar", Nejat Gülen, *Heybeliada*, İstanbul 1985, s. 184-185.

⁹ Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, İstanbul 2015, s. 93-94.

¹⁰ Ş. Can Erdem, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 62, Temmuz 2005, s. 688.

¹¹ Mehmet Okur, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 57, Kasım 2003, s. 1140.

bindirmiyorlardı. Yaz-kış İtilaf subayları için vapur ve trenlerde boş yer bırakılması ilke haline gelmişti.¹² Ayrıca, karadan ve denizden seyahat edecek Türkler mutlaka İtilaf kontrol heyetinden vize almak zorundaydı.¹³ İşgal kuvvetleri rencide edici davranışlarıyla halkı adeta bıktırmışlardır. Davutpaşa Kışlasındaki Fransız askerleri kışla yakınlarından geçen halka ve hayvanlarına rast gele ateş etmişlerdir. Şile ve Beykoz da bulunan Yunan askerleri de benzer davranışlar sergilemişlerdi. İşgal yönetiminin varlığıyla ortaya çıkan ikili yapı, devlet otoritesinin sarsılmasına ve zamanla yok olmasına neden olmuştur.¹⁴

Mütareke yıllarında yabancı askerlerin varlığı suç oranını da artırmaktaydı. İşgal kuvvetleri askerlerinin sebebiyet verdiği olaylar ayrı bir araştırmayı gerektirecek kadar fazladır. Örneğin, 27 Kasım 1918'de 15-20 kişilik Fransız asker grubu sarhoş olup kavga etmişler ve birbirlerini yaralamışlardı. 20 Ağustos 1921'de ise sarhoş İskoç askerleri Kadıköy Pazaryolu'nda itfaiye görevlilerine saldırmışlar, dükkân yağmalamışlar, ardından manav soyarak, olay yerinde bulunan Yavuz drenotu Yüzbaşısı İsmail Bey'i kafasından yaralamışlardı. İskoç askerler ancak olay yerine gelen İngiliz askerlerce gözaltına alınarak Polis karakoluna götürülebilmıştır. Britanya askerlerinin aşırı alkol tüketimi ve akabinde olay çıkarmaları İşgal dönemi İstanbul'unda sıradan bir olay haline gelmiştir.¹⁵

3. Azınlıkların Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da sessiz bir endişe hakimken, azınlıkların özellikle Rumların sevinçlerine diyecek yoktu. Bazı gazetelerde Anadolu'nun Yunan ordusu tarafından işgal edileceği haberleri, Beyoğlu'nda Bazı Fransız subaylarının görülmesi, Beyoğlu'ndaki Yunan Kulübünde Yunan Amiralî Kakolidis'in demeci, Venizelos'un İstanbul'a geleceği şayiası Rumlarda büyük beklenti yaratmıştır. Rum kiliselerindeki ayinlere bazen işgal kuvvetleri subaylarının da katılması Rumlarda büyük bir özgüven patlamasına yol açmıştır.¹⁶ İstanbul'a gelen Yunan gemilerini ziyaret eden Rumlarda şevk ve neşe sonsuzdu. Rum gazeteleri eski emel ve hülyalarını yazmaktan çekinmiyorlardı.¹⁷

İstanbul'da asayişin bozulmasında azınlıkların önemli bir rolü olmuştur. İngiliz polisi üniforması giymiş yüzlerce Ermeni ve Rum tercüman ellerinden geldiği kadar Türkleri ezdirmiş ve hayatı adeta yaşanılmaz hale getirmiştir.¹⁸ İstanbul'da Rum ileri gelenleri, 16

¹² Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali", s. 346-347.

¹³ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yakın Bir Mazinin Hatıraları*, s. 37.

¹⁴ Abdurrahman Bozkurt, *İstanbul'un İşgal Yılları*, s. 133-134.

¹⁵ Tolga Akay, "Polis Mecmuası Verilerine Göre I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul'da Suç", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XVIII, 2018, s. 136-137.

¹⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 90.

¹⁷ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, İstanbul 2011, s. 5.

¹⁸ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yakın Bir Mazinin Hatıraları*, s. 92.

Mart 1919'da Heybeliada'da bir toplantı yaparak, "bütün Rumların birleşmesini sağlayarak İstanbul ve havalisinin Türkler tarafından terk edilmesinin sağlanması, mutlak surette Rumlara terk edilmesi ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması" konusunda karar almışlardı. Alınan bu karar Rumların niyetlerini ve işgal sonrasına dair düşüncelerini ortaya koymaktaydı.¹⁹ Nitekim Patrikhane, Konya, Ankara, Kastamonu ve Bursa'da arazi ve geliri olmayan işsiz güçsüz Rumları İstanbul'a getirerek, nüfus sayısını arttırmaya çalışmıştı ve yine İzmit'ten İstanbul'a Rum göçmen getirilmişti.²⁰ Burada açık olan amaç, İstanbul Türklüğünü azınlığa düşürmektir. Yine, Ermeni ve Rum Patrikhaneleri Rum ve Ermeni gençlerinin İngiliz ve Fransız polisi olarak kaydedilmesini teşvik ediyorlardı. Polis kayıtlarına göre sayıları binleri bulan bu gençler arasında sabıkalı, mahkûmiyet almış kimseler vardı. Emniyete gelen şikayetler, bu kişilerin şantaj ve tehditle para istediği, sebepsiz tutuklama yaptıkları ve haysiyet kırıcı davranışlarla müslüman halkı tahrik ederek karışıklık çıkartmak istedikleri şeklindeydi.²¹ Yani, açıkça varılmak istenen sonuç asayişin bozulmasıydı. Böylece, işgal kuvvetlerinin desteğiyle hedeflere bir adım daha yaklaşılabilecekti.

İşgal kuvvetlerinin her türlü desteği verdiği azınlıklar, gerekirse İstanbul'da bir ayaklanmayı da gündemlerine almışlardır. Nitekim Kınalıada'da bulunan "Ermeni İttihad Kulübü" 1921 yılında üyelerine askeri eğitim vermeye başlamıştı. Ocak 1922'de ise Ermeni komiteciler, İstanbul'da gerçekleşecek olası ayaklanmayı organize etmek, Türk liderlere karşı suikast tertipleme amacıyla Tokatlıyan'da bir fedai derneği oluşturmuş ve gönüllü kayıtları yapmışlardır. Ciddi ve organize bir şekilde hazırlanan Taşnaklar, Büyükkada'daki Rum ve Ermeni okullarını, Üsküdar'daki bir Ermeni yetimhanesini silah, cephane depoları haline getirmişler, Kumkapı ve Samatya bölgesinde örgütlenmişlerdi. Bu hareketle planlanan gaye, eğer milli kuvvetler İstanbul'a girerse veya Paris'te Barış Konferansı kararları Türkler lehine çıkacak olursa bir ayaklanma çıkarmaktı.²² Rumların Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve batıda toprak elde etme isteklerine karşı Ermenilerin de doğuda toprak elde etme düşünceleri her iki grubu birlikte hareket etmeye yöneltmiştir.²³ Bu bakımdan İstanbul şehri bu yakın iş birliğinin en önemli örneklerinden biri olmuştur.

¹⁹ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara 2006, s. 41.

²⁰ Mahir Aydın, "İşgal İstanbul'unda Anarşi", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, (Ed. Feridun M. Emecen), İstanbul 2010, s. 321-322.

²¹ Murat Aydoğdu, *Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 35-36.

²² Bülent Çukurova, "1921-1922 Yıllarında Ermeni Komitelerinin ve Patrikhanelerin İstanbul'daki Faaliyetleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 285-287.

²³ 1918 yılından itibaren her iki grup "Türklerin zulmüne uğramış milletler" propaganda çatısı altında birleşmiş, bu amaçla Cenevre'de "Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği"ni kurmuşlardır. Bu iki unsur kadar aktif olmamakla birlikte Museviler de bu birliğe katılmışlar ve bir Musevi heyeti Ermeni ve Rum Patrikhanelerini ziyaret ederek görüş alışverişinde bulunmuşlardır., Bkz. Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, s. 113-114; Kendilerine, her felaketli devrelerinde kollarını açmış olan Türklere karşı, bir kısım Yahudiler bile artık dost değillerdi; onlar da Rumlarla işbirliği yapma yolunda idiler. Nitekim, İstanbul'daki Hahamhane, Patrikhane ile çalışmayı prensip olarak kabul etmiş ve barış

Mütareke döneminde azınlıkların faaliyetlerinde Patrikhanelerin önemli bir rolü vardır. Bu dönem boyunca Rum Patrikhanesi Yunanistan Başbakanı Venizelos'un emirleriyle hareket etmiştir. Mütareke'den sonra Patrik Vekili seçilen Dorotheos Mammelis'in, ilk icraatı Rum okullarında Türkçe eğitimi yasaklamak olmuştur. Patrik Vekili Mammelis, 3 Mart 1919 tarihinde yayınladığı bir beyanname ile Rum ahalinin artık Osmanlı tebaası olmadığını, Osmanlı Devleti ile Patrikhane arasındaki bütün münasebetin kesildiğini ilan etmiştir. 16 Mart 1919 tarihinde tüm Rum kiliselerinde okunan bir kararla Patrikhanenin Yunanistan'la birleştiği açıklanmıştı. Benzer tavır Ermeni Patrikhanesi'nde de görülmüş, her iki Patrikhane Rumların ve Ermenilerin devletle her türlü münasebetlerini koparmak için uğraşmışlardır. Mütareke dönemi şartlarının oluşturduğu ortamda patrikhaneler, kendi halklarına "Osmanlı Devleti Pasaportu" kullanmayı yasaklamış ve onun yerine "Patrikhane Pasaportu" vermeye başlamışlardır. Rum-Ermeni ittifakı olarak ifade edilebilecek bu ilişki zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıklara rağmen Millî Mücadele'nin sonuna kadar sürmüştür. Mudanya Mütarekesi'nden sonra İstanbul'un işgalden kurtarılacağına anlaşılması ve milli kuvvetlerin varlığını İstanbul'da hissettirmeleriyle iş birliği son bulmuştur. Aralık 1922'de Ermeni Patriği Zaven Efendi Türkiye'yi terk ederken, Rum Patriği Meletios²⁴ vaziyet almaya çalışmış ve kendisinin "Yunanistan'dan ziyade Türkiye'nin malı" olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştur. Bununla birlikte, Lozan Antlaşması henüz imzalanmadan 10 Temmuz 1923'te yayınladığı bir beyanname ile Türkiye'deki Rum halkına veda ederek Yunanistan'a gitmiştir.²⁵

4. İstanbul ve Çevresinde Çete Faaliyetleri

İşgal yıllarında yaşanan istikrarsızlık ve otorite boşluğunda İstanbul ve çevresinde eşkiya ve çete faaliyetleri söz konusu olmuştur. Anadolu'da savaşın sürmesi, ekonomik sorunlar, şehre sığınan yüzbinlerce işsiz ve yoksul kitle, Hristiyan unsurlarla Türklerin oluşturduğu çetelerin faaliyetleri adli suçların artmasına yol açmıştır. Yine, şehir polis denetimindeki sorumluluğun Türk ve Müttefik polisleri arasında bölünmesi suç oranının artmasına yol açan bir başka husustur. İtilaf devletlerinin zabıta kuvvetleri çoğu zaman Rum-Yunan eşkiya ve çetelerinin faaliyetlerini görmezden gelmişler hatta el altından desteklemişlerdir. Çetelerin bir kısmı, hırsızlık, gasp, soygun amacıyla kurulmuşken, Yunan emellerini gerçekleştirmek veya İngiliz menfaatlerine hizmet etmek amacıyla faaliyet yürütenler de vardı. Buna karşın, Rum-Yunan çetelerinin eylemlerini engellemek

konferansına verilmek üzere adı geçen müessese ile birlikte bir muhtıra hazırlamağa başlamıştı, Bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 131.

²⁴ Patrik Vekili Mammelis'in ölümü üzerine Meletios Metaksakis 1921 yılında Patrik olmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul 2017.

²⁵ Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke ve Milli Mücadele Dönemlerinde Gayrimüslim Kurumlarının Tutum ve Faaliyetleri", *İstanbul'un İşgal Yılları ve Milli Mücadeleye Giden Yol*, (Ed. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2020, s. 158-164.

amacıyla Türklerin kurduğu müfreze ve çeteler bulunuyordu. İstanbul'da Mütareke'nin imzalanmasından sonra yoğunlaşan eşkıyalık ve çete faaliyetleri işgal süresince devam etmiş, kontrol büyük ölçüde şehrin tekrar Türk egemenliğine geçmesiyle sağlanmıştır.²⁶ İstanbul çevresinde faaliyet gösteren Rum çetelerinin amaçları²⁷ arasında tedhiş yoluyla Türk nüfusun biraz daha azaltılması hedefi vardı. İngiltere, stratejik gerekçelerle hareket etmekte ve boğazlar bölgesinde Türk askeriyeye karşı karşıya gelmemek için hem Rum hem de Ermeni çetelerini Kuva-yı Milliye'ye karşı kullanmak istemekte hem de ayaklanmalar çıkartmaktaydı. İngiltere'nin İstanbul'un Anadolu yakasındaki çeteleri desteklemesinin bir başka amacı, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılmakta olan cephane ve silahların yolunu kesmektir. Bu bölge Kuva-yı Milliye açısından çok önemli olduğundan burada oluşturulan milli müfrezeler Rum ve Ermeni çetelerini engellemek ve ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir. İstanbul ve çevresinde oluşturulan belli başlı Rum-Yunan çeteleri şunlardı: Hrisantos²⁸ ve Zafiri çetesi, Todori çetesi, Çakır Yorgi, Karabacak, Anesti Kaptan çetesi, Kommit çetesi, Milto çetesi, Milti Kaptan çetesi, İstelyanus çetesi, Paşaköylü Karaoğlan ve Panayot çetesi, Apostol çetesi, Bahari çetesi, Çorlu'lu Çakıcı Yorgi çetesi. İstanbul'un Anadolu yakasında Rum çetelerini etkisiz hale getirmek, İstanbul-Anadolu yolunu güvende tutmak amacıyla çete ve müfrezeler kurulmuş, bunlar sorumluluk alanlarına ayrılmışlardır. Yenibahçeli Şükrü Bey (Maltepe Atış Okulu merkez olmak üzere Kocaeli Genel Kumandanlığı), Veysel Orhan (Kadıköy ve civarı), Dayı Mesut (Gebze), Yusuf Ziya (Şile), İhsan Bey (Kartal), Murat Bey (Beykoz), İpsiz Recep (Kefken), Yahya Kaptan (İzmit), Bulgar Sadık, Alemdar Müfrezesi bunlardan bazılarıdır. Bu arada hırsızlık ve soygun amaçlı hareket eden Türk çeteleri varken, bazı Türk çeteleri ise Kuva-yı Milliye ile Hristiyan dünyasını karşı karşıya getirmek amacıyla kurdurulmuştu. Bunlar hristiyanları hedef almakta ve bu saldırıları Kuva-yı Milliye'ye yüklemektedirler. Küçük Aslan, Arnavut Ali Bey çeteleriyle, Sait Molla'nın kurduğunu desteklediği çeteler bu grup içinde yer almaktadır.²⁹

²⁶ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 184-186.

²⁷ Çetelerin faaliyetleri ve yaşanan asayiş problemlerinin ayrıntılı incelendiği bir çalışma için Bkz. Murat Aydoğdu, *Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

²⁸ Kurtuluş (Tatavla) ve Beyoğlu bölgelerinde faaliyet göstermiş ve İngilizlere casusluk yaptığı için özel olarak korunan Hrisantos birçok Türk polisini de vurmuş ve Türk Emniyeti'nin bir numaralı hedefi olmuştur. Neticede uzun süren takipler neticesinde öldürülmüştür. Bkz. Hüsamettin Ertürk, *2 Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957, s. 254-259.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 190-221.

İngilizler, İstanbul'da bulunan Rumları casus olarak kullanırken, çetelere de para ve silah yardımında bulunmuşlardır. Hrisantos ve Zafiri çetelerine hem İngilizler hem de Yunanlar silah ve cephane yardımı yapmıştı. Yine, Todori çetesinin lideri Todori³⁰ bizzat İngilizlerin himayesinde eylemlerini sürdürdü. Bahari çetesi de İngiliz cephanesiyle donatılan başka bir çeteydi.³¹

Özellikle Üsküdar'a bağlı Büyük ve Küçük Bakkal köyleri ile Şile yakınındaki Yeniköy Rumları, Çakır, Yorgi, Karabacak ve Anesti Kaptan gibi çete reislerinin idaresi altında birçok köy soymuş ve çok sayıda Türk kadın ve erkeğini öldürmüşlerdi. Kartal, Pendik civarlarında birçok cinayet işlemiş ve faaliyet alanlarını Boğaz kıyısında Anadoluhisarı'na kadar genişletmişlerdi.³² Bu çetelerin faaliyetleri milli müfrezelerin ve çetelerin amansız takibi ve çabasıyla önlenmiş, bir süre sonra ortadan kaldırılmışlardır.³³

İstanbul'un çevrelerinde kendisini gösteren çetecilik faaliyetleri dışında şehrin içinde çok sayıda suç türünde ciddi artış meydana gelmiştir. Mütareke yıllarında İstanbul'un karmaşık yapısına bir de işgal kuvvetleri ve onlardan güç alan azınlıkların faaliyetleri eklenmişti. Asayiş oldukça bozulmuş özellikle yankesicilik, gasp, cinayet, memura hakaret, darp ve yaralama gibi suçlarda artış gözlenmiştir. Bu süreçte İstanbul Polis Müdürlüğü gerek kadro gerekse nüfuz olarak güç kaybetmiş, suçla mücadelede yetersiz kalmıştır. Anadolu'da devam eden savaş ve yaşanan gelişmeler de İstanbul'un asayişine ve işlenen suç oranına yansımıştır. Örneğin, Haziran 1921'de Yunan ordusu tarafından gerçekleştirilen İzmit katliamından sonra İstanbul'daki suç sayılarında keskin bir artış meydana gelmiştir.³⁴

5. Hapishanelerin Durumu ve Divanı Harp Yargılamaları

İşgal kuvvetlerinin hukuksuz uygulamalarından biri hapishanelere yapılan müdahaleler olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin 4. maddesi, İtilaf devletlerine mensup harp esirleriyle Ermeni esir ve tutuklularının İstanbul'da toplanarak hiçbir şarta bağlı kalmadan İtilaf temsilcilerine teslim edilmesi hususunu kapsamaktaydı. Bir süre sonra İtilaf temsilcileri, hapishane teftişlerinde, sadece Ermeni değil Rum tutuklu ve hükümlüleriyle de ilgilenmiş, Osmanlı yöneticilerinin haklı itirazlarına rağmen Ermeni, Rum tutuklu ve hükümlülerin serbest bırakılmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Bu serbest bırakma

³⁰ Bütün bu şakilerin, Yunan kurmay subayı olduğu söylenen ve Mavri Mira Cemiyeti'nin elebaşlarından olan Şile'deki Rum bakkal Todori'ye bağlı buldukları rivayet ediliyordu. İşte bu bakkal İngiliz ve Yunanlar tarafından, bakkal eşyası adı altında gönderilen cephane, silah ve bombaları gerekli yerlere yolluyordu, Bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 93.

³¹ Hülya Toker, *İstanbul Rumları*, s. 108.

³² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 92.

³³ İstanbul'daki Rum haydutlarına karşı tedbir alınması, Türk çete teşkilatının kurulması gibi önemli kararlar alındı ve bunların fiilî neticesi hemen gözüktü. Nitekim Enver Paşa'nın muhafızlarından Çakır Efe ile birlikte bazı kimseler Türklere zulüm yapan bir İngiliz çavuşunu ve bir Fransız Yüzbaşısını öldürdüler. Çete Reisliklerine getirilen Bulgar Sadık, Yahya Kaptan, Çamur İzzet gibi bazı kişilerin Rum eşkıyasına karşı giriştikleri saldırılar pek yıldırıcı oldu. Bu arada Kararşlan çetesi ile Alemdar müfrezesi büyük başarılar kazandılar, Bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 143-144.

³⁴ Tolga Akay, "Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul'da Suç", s. 138-151.

girişimleri bir süre sonra sadece İtilaf kontrol subaylarıyla sınırlı kalmamış, işgal kuvvetlerine mensup polis ve askerler tarafından da kolayca uygulanır hale gelmiştir.³⁵ İtilaf yetkililerinin tahliye ile ilgili gerçekleştirdikleri işlemler başlangıçta mütareke kapsamında ele alınmıştı ve savaş zamanında İtilaf devletleri hesabına çalışan Osmanlı vatandaşı Hristiyanlara yönelikti. Bu ilk tahliyeler, mütareke hükümleri gereği gerçekleşmekteydi. Ancak çeşitli hapishanelerdeki Hristiyan mahkûmların çıkarılması işlemi bu çerçeveye sınırlı kalmamış, çok daha önceden işlemiş oldukları hırsızlık, cinayet gibi suçlar dolayısıyla mahkûm olan Ermeni ve Rumları da kapsar hale gelmiştir.³⁶

Mütareke Komisyonunca oluşturulan "Hapishaneler Komisyonu" nun esasında mahkûm ve tutukluları çıkarmak gibi bir yetkisi yokken kısa sürede gayrimüslimler hızla tahliye edilmeye başlanmıştır.³⁷ İngiliz ve Fransız subaylar, Hristiyan ve özellikle Rum mahkûmları, hastaneye götürmek bahanesiyle hatta gerekçe göstermeye lüzum görmeden salıvermekteydiler. Bu davranış, görevlileri çok zor durumda bıraktığı gibi, şehirdeki asayişin bozulmasına neden olmuştur.³⁸ Nitekim 9 Ocak 1919'da hapishaneye giden İngiliz Amiral, tedavi ettirmek gerekçesiyle katil, hırsız ve cani Rum ve Ermeni 40 kadar kadın-erkek mahkûmu çıkartmış ve sonra serbest bırakmıştır. İtilaf devletlerinin tutukluları salıvermek için bahaneleri bazen de onların işlerine iyi bakılmadığı³⁹ şeklinde olmuştur. İtilaf temsilcileri tutukluları tahliye etmek için genelde resmî tatil günü olan cuma gününü tercih ediyorlardı. Böylece, tatil günü bazı bürokratik işlemlerle uğraşmak zorunda kalmıyorlardı. Hapishaneden bir tutuklu veya mahkûmu çıkarmanın Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nin⁴⁰ aracılığıyla olması gerektiğinden hapishanedeki görevliler, bu durumu hatırlatsa da İtilaf yetkilileri bu uyarıları dikkate almamış ve teslim tutanağı imzalayarak, istedikleri mahkûmları⁴¹ dışarı çıkarmışlardır.

³⁵ Mustafa Budak, *a.g.m.*, s. 96-97.

³⁶ Ferudun Ata, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 2004, sayı: 60, s. 732-733.

³⁷ Mümin Yıldıztaş, *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*, İstanbul 2010, s. 224.

³⁸ Mahir Aydın, "İşgal İstanbul'unda Anarşi", s. 320.

³⁹ İleri sürülen bahaneler arasında hapishanelerin fiziki koşullarının iyi olmaması hususu da dikkat çekmekteydi., Bkz. Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", *Bellekten*, Nisan 2008, sayı: 263, s. 164.

⁴⁰ Mütareke döneminde hapishanelerle ilgili yaşanan karışıklıklardan biri yetki ve ilgili makam sorunuydu. İtilaf Devletlerinin hapishanelere ilişkin uygulamaları Osmanlı bürokrasisini ciddi bir karışıklığa sürüklemiştir. Hapishanelerin yönetimi mülki görevden olup Hapishaneler İdare-i Umumiyesi tarafından yürütülmektedir. Dahiliye Nezareti, mahkûmların tutuklanması, salıverilmesi ve bunlara ilişkin hiçbir konuda yetkili kabul edilmemekte ancak, İtilaf Devletlerinin yaptığı başvurular üzerine şahısların çıkarılmasına izin vermektedir. Bu konudaki tek yetkili makamın Adliye Nezareti olduğu ısrarla hatırlatılmasına rağmen İtilaf Devletleri, yetkili makam aramak gibi bir sıkıntı yaşamadıkları için konu sürekli karışmıştır., Bkz. T. Alim Baran, "Hapishaneler Üzerindeki Denetim", s. 173.

⁴¹ İtilaf Devletleri yetkililerinin gerçekleştirdiği müdahale ve tahliyeler Türk tutukluları kapsamıyordu. Nitekim, mütareke döneminde hapishanede tutuklu olan ve bu işlemlerden birine şahit olan Diyarbakır eski Valisi Dr. Reşid Bey, şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İngiliz, Fransız ve Yunan zabitlerinden mürekkep bir heyet tevkifhaneye geldi. Gayrimüslim ve ecnebi mahpusları tahliye etmek vazifesiyle mükellef imişler!. Hapishanelerde yalnız Müslümanlar kalıyor. Odama geldikleri vakit beni sordular.

İtilaf devletlerinin Ermeni ve Rum mahkûmları hapisanelerden zorla çıkarmaları, adeta devletin onuru ve hükûmranlık hakkının hiçe sayılması hükûmette ciddi rahatsızlık meydana getirmiştir. Ancak, İtilaf devletleri nezdinde bu hususta yapılan itiraz ve girişimlerden bir sonuç çıkmamıştır. Bu konudan duyulan rahatsızlık mütareke dönemi boyunca sürmüştür. Nitekim, 22 Şubat 1922 tarihinde Jandarma Genel Kumandanı Ali Kemal Paşa, Dahiliye Nazırına gönderdiği yazıda, adam öldürmek, hırsızlık yapmak gibi suçlardan mahkûm kişilerin, İtilaf devletleri askerlerinin emriyle hapisaneden alınıp serbest bırakılmasının Osmanlı başkentinin asayişini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.⁴²

İtilaf devletleri tehcir döneminde Osmanlı Hükümeti'ni Ermenileri öldürmekle itham etmişti. Ermenilere ve İngiliz esirlerine kötü davranıldığı ithamı Mondros Mütarekesi'nden sonra da devam etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Hükümetleri için ilk çözülmesi gereken bir konu olarak Ermeni meselesi ön plana çıkmıştır. Esasında Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, sevk ve iskân edilmiş Ermenilerin geri dönüşüyle ilgili çalışmaları Mütarekeden önce başlatmıştı.⁴³ 4 Kasım 1918'de ise Meclis-i Mebusan oturumunda Sait Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinin sorgulanması işi Beşinci Şube'ye verildi.⁴⁴ İttihatçı liderlerin kaçışına göz yumduğu suçlamalarına dayanamayan Ahmet İzzet Paşa'nın istifasından sonra kurulan Tevfik Paşa Hükümeti zamanında tehcir meselesinden dolayı ilk tutuklananlardan birisi Diyarbakır eski Valisi Dr. Reşid Bey olmuş ve 24 Kasım 1918'de Bekirağa Bölüğü'ne sevk edilmiştir. Yine, Boğazlıyan eski Kaymakamı Mehmed Kemal Bey, bazı mülkî, yetkililer ve bürokratlar tutuklanmışlardı.⁴⁵ Tevfik Paşa Hükümeti, 14 Aralık 1918'de tehcir yargılamaları için çeşitli yerlerde Divan-ı harplerin kurulması kararını almıştır. Bu arada Dr. Reşid Bey'in 25 Ocak 1919'da Bekirağa Bölüğünden firar etmesi üzerine büyük bir İttihatçı tutuklaması gerçekleşmiş ve önemli İttihatçılar Bekirağa Bölüğüne gönderilmiştir. 4 Mart 1919'da kurulan Damat Ferit Paşa Hükümeti, önceki Divan-ı Harpleri lağvederek yeni Divan-ı Harb-i Örfiler oluşturmuştur. Yeni Divan-ı Harb'in tehcirle ilgili verdiği ilk karar 8 Nisan 1919'da Boğazlıyan eski Kaymakamı Kemal Bey'in idam cezasına çarptırılması olmuş ve Kemal Bey 10 Nisan 1919'da idam edilmiştir.⁴⁶ Kararın gerekçesinde belirtilen hususlara bakıldığında suçların işlenip işlenmediği tartışmalıdır. Mahkeme heyetinin kanaati büyük ölçüde dinlenen şahitlere göre oluşmuştur ve bu şahitlerin ifadelerinin düzmece olduğuna mahkeme heyeti de şahit olmuştur. Buna rağmen, mevcut siyasî iradenin ceza verme konusundaki arzusu ağır basmış ve idam kararı çıkmıştır. 11 Nisan 1919'da

İsmimi ve hüviyetimi anlayınca kapıdan "inşallah ilk birinci sen asılacaksınız" diyerek sıvıştılar. Bunu söyleyen İstanbullu bir Rum imiş", Bkz. Nejdete Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray Hayatı ve Hatıraları*, İzmir 1997, s. 132-133.

⁴² Ferudun Ata, "İtilaf Devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri", s. 734-742.

⁴³ Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Ankara 2009, s. 212.

⁴⁴ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara 2005, s. 36.

⁴⁵ Nejdete Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray*, s. 32.

⁴⁶ Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, s. 213-215.

Kadıköy'de Kemal Bey için yapılan tören büyük bir gösteri ve protestoya dönüşmüştür. İngilizleri de Damat Ferit Paşa Hükümetini de endişelendiren bu gelişme aslında bir dönüm noktası olmuştur. Bir memur olan Kemal Bey'in idamı karşısında oluşan tepkiden sonra İttihat ve Terakki'nin üst kademesindeki isimlerin idamı adeta olanaksız görüldüğünden bu kişiler Malta adasına götürülmüştür.⁴⁷

Ankara'da TBMM açıldıktan sonra ilk icraattan biri 8 Mayıs 1920'de tehcir sebebiyle tutuklu olanların serbest bırakılması yönünde karar almak olmuştur. İstanbul Hükümeti buna 11 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'yı gıyaben idama mahkûm ederek karşılık vermiştir.⁴⁸

Kemal Bey'in idamından sonra uzun süre Divan-ı Harplerden idam kararı çıkmamıştı. Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde Divan-ı Harplerin tekrar kurulmasından sonra İngilizlere hoş görünmek isteyen mahkeme, Bayburt eski Kaymakamı ve Urfa eski Mutasarrıfı Nusret Bey'i 20 Temmuz'da idama mahkûm etmiş ve 5 Ağustos 1920'de Nusret Bey idam edilmiştir.⁴⁹ Nusret Bey'in mahkemedeki Ermeni yalancı şahitlerin ve mahkeme başkanı Mustafa Paşa'nın özel gayretiyle suçsuz yere idam edilmesinden 5 gün sonra, 10 Ağustos 1920'de Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasını imzaladığı düşünüldüğünde verilen idam hükmünün bir bakıma siyasi taviz olduğunu düşünmek mümkündür.⁵⁰

TBMM Hükümeti, 11 Ağustos 1920'de aldığı bir kararla Divan-ı Harpleri lağvetmiştir. Yine, TBMM Hükümeti, 25 Aralık 1920 tarihli bir kanunla Nusret Bey'i, 14 Ekim 1922 tarihli bir kanunla da Kemal Bey'i "*milli şehit*" kabul etmiş ve ailelerine maaş bağlamıştır.⁵¹

6. Yetimler Meselesi

Birinci Dünya Savaşı'nda ailesini kaybeden binlerce çocuğun olması önemli bir mesele oluşturmuştur. 1915 yılından itibaren faaliyete geçen Darüleytam ailelerini kaybeden çocukların bakımını üstlenmiştir. İstanbul'da ve bazı şehirlerde açılan yetimhanelere çocuklar yerleştirilmiş, 1917 yılında ise yetimhaneler devletin himayesine alınmıştır. Yetim çocuk sayısı sürekli arttığından 1917'de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer gibi kuruluşlar da kimsesiz çocuklara yardım etmeye başlamışlardır. Yine, Müslüman Osmanlı kadınlarını çalışma hayatına dâhil etmek amacıyla kurulmuş Kadınları Çalıştırma Cemiyeti yetimlere yardımcı olmaya çalışmış, Anadolu'dan

⁴⁷ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul 1976, s. 91-108.

⁴⁸ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989, s. 103. Mustafa Kemal Paşa haricinde, Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey, Halide Edib Hanım hakkında da idam cezası verilmişti. Bkz. Hüsamettin Ertürk, *2 Devrin Perde Arkası*, s. 352-356.

⁴⁹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, s. 181-182.

⁵⁰ Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, s. 273.

⁵¹ Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, s. 216.

İstanbul'a gönderilen çocuklarla ilgilenmiştir. Cemiyet, ilk olarak gönderilen 750 çocuğu İstanbul'daki şubelerinde barındırmış, ardından 1.800 çocuğun daha geleceği haberini alınca Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek bu çocukların evlere ve işyerlerine yerleştirilmesini teklif etmiştir. Böylece, çocukların barınma ve işeleri temin edilecekti. Bu arada Osmanlı Devleti'nin her yerinden gelen çocukların etnik kimliklerini tespit etmek bazen çok zor olmaktaydı. Erkek çocukların sünnetli olup olmadığına bakılarak bir ölçüde anlamak mümkünken, kız çocukları için yaşı küçük ve şivesinden bir şey anlaşılıyorsa kimliklerini tespit etmek mümkün olamamaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla Kadınları Çalıştırma Cemiyeti yetim olarak kendisine gönderilen bazı Ermeni çocuklarını da savaş yıllarını güvenli bir ortamda geçirebilmeleri için Türk ailelerin⁵² yanına yerleştirmiştir. Bu konu, Mondros Mütarekesi'nden sonra Ermeni çocuklarının Türkleştirilmek amacıyla ailelerin yanına verildiği suçlamalarına neden olmuştur.⁵³

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından önce Ermenilerin geri dönüşüne karar veren Hükümet, yetimhanelerde ve evlerde bulunan Ermeni çocuklarının talep olması halinde ait oldukları akrabalarına ve yetkililere teslim edilmesi için talimat ve yazı göndermişti. Bu talimat mütarekeden sonra da sürmüş, tüm vilayetlere uyarılar yapılmıştır.⁵⁴ Osmanlı Hükümeti, savaş yıllarında hayatta kalması sağlanmış yetimlerin ilgili aile ve akrabalarına verilmesi için samimi çaba göstermiş, yetimhanelerde kimliğini gizleyenler veya yaşı küçük olanlar için komisyonların kurulmasını ve Ermeni olduğuna kanaat getirilenlerin iadesini sağlamıştı. Bu arada savaş zamanında İtilaf devletleri nezdinde yapılan propaganda Bütün Hristiyan kadın ve çocukların zorla Müslümanların evlerine kapatıldığı şeklindeydi. Bu sebeple mütarekeden sonra İtilaf güçlerinin fiili işgali başlayınca Ermeniler ve işgal güçleri İslamiyet'i kabul etmiş veya etmemiş bütün çocukların teslimini istemiştir. Osmanlı Hükümeti, zaten bu talepten önce bu konuda işlem yapmaya başlamış olmasına rağmen, İşgal kuvvetleri destekli hareket eden Ermeniler olaya bizzat kendileri el atmıştır. Mütarekenin ilk günlerinde 23 Kasım 1918'de İstanbul Polis Umum Müdürlüğü'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Polis Müdüriyetine müracaat edilmeden Ermeni cemaatine mensup bazı kişilerin Müslüman evlerinden çocukları almak istediği, verilmediği takdirde Fransız askerlerince zor kullanılacağını ifade ettikleri yazmakta ve Patrikhane görevlendirilecek kişilerin polisle iş birliği yapması talep edilmekteydi. Patrikhane iddiaları reddetse de yapılanların doğru olduğu kısa sürede belli olmuştur. İşgal kuvvetleri desteğiyle hareket eden ve mevcut hükümetin pasifliğinden yararlanan Ermeniler kapı kapı dolaşüyor ve Ermeni çocukları talep ediyordu. İtilaf polisleri vasıtasıyla evlerinden çıkartılan,

⁵² İstanbul dışında birçok vilayette Ermeni yetimlerinin Türk ailelerin yanına yerleştirilerek güvende olmaları sağlanmaya çalışılmış, çocukların bakım masrafı Muhacirin Tahsisatından karşılanarak, ailelere her çocuk için aylık 30 kuruş ödeme yapılmıştır., Bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 54/411.

⁵³ Yavuz Selim Karakışla, "Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar: Ermeni mi, Türk mü?", *Toplumsal Tarih*, Eylül 1999, sayı: 69, s. 46-49.

⁵⁴ Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, s. 221-223.

sokaklardan toplatılan çocuklar⁵⁵ Ermeni Patrikhanesine teslim ediliyordu ve bu işlemin en yaygın yapıldığı yer İstanbul'du.⁵⁶

Ermeni yetimi oldukları gerekçesiyle Patrikhaneye götürülenlerin arasında Müslüman yetimler olduğu konusu 1919'un başında Türk basınına yansımıştır.⁵⁷ Rauf Bey'in hatıratına göre, İtalyan askerleri ve bir Ermeni tercüman Şişli'de Mustafa Kemal Paşa'nın evine de gelmiş, evi aramak istemişler ve Mustafa Kemal Paşa'nın azarlamasıyla kapıdan dönmek zorunda kalmışlardı. İtalyanlara göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'ten birlikte getirip evinde sakladığı Ermeni çocuklar vardı ve onları bulmak istiyorlardı. Neticede, asılsız bir ihbar neticesinde bu olay yaşanmıştı.⁵⁸ 3 Mayıs 1919 tarihli bir gazete haberinde Ermeni Patrikhanesi'nde, Ermeni zannıyla götürülmüş Müslüman kızlarının olduğu belirtilerek bazı örnekler verilmekteydi. Bu kızlar arasında Yüzbaşı Abidin Bey'in evinden alınan Nimet, Gevri adında bir kız çocuğu, Nurettin Efendi'nin Afife Canan adlı kız çocuğu, Ortaköy'de Dr. Necib Bey'in evinden alınan Kevser adlı çocuklar vardı.⁵⁹ Yaşanan problemle ilgili en çok çaba gösteren kuruluşlardan birinin Polis Müdüriyeti olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mayıs ayı sonunda tekrar Dâhiliye Nezareti'ne yazılarak, Türk çocuklarının kaçırılması olayı hatırlatılmış ve yardım talebinde bulunulmuştur.⁶⁰ 5 Haziran 1919 tarihli bir haber yine problemin büyüklüğünü göstermektedir. Kayseri'den getirilen 220 Müslüman çocuk İngilizler tarafından Patrikhaneye nakledilmiş ve olayı öğrenip gelen polisler teslim edilmemişlerdi. Gazeteye göre, çocuklar Hristiyan olmadıklarını açıkladıkları ve din değiştirmedikleri için dövülmüşlerdi ve hatta 10 çocuk hastaneye yatırılacak kadar hırpalanmışlardı.⁶¹

Mütarekeden hemen sonra başlayan Türk çocuklarının Ermeni olduğu iddiasıyla kaçırılması hadiselerinde sürekli bir artış olmuştur. Mütarekeden sonra 13 Ekim 1921 tarihine kadar Hristiyan oldukları iddiasıyla Müslüman ailelerin yanından alınan çocuklar ve bu konuda yapılan işlemlerle ilgili hazırlanan bir raporda çocuk sayısının

⁵⁵ Bunlar işi o kadar büyüttüler ve ileri götürdüler ki, kara gözlü ve biraz esmer Türk çocukları için sokağa çıkmak adeta tehlikeli olmuştu. Gözlerine kestirdiklerini alıp götürüyorlardı, Bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c. 5, İstanbul 1997, s. 58; Evler mütemediyen aranıyor, haremelerin, harimi ismetine bin bir bahane ile girenler ne bulurlarsa alıyor, öz Türk çocukları, anaları ellerinden alınarak, Ermeni papaslarına veriliyor, Bkz. Cemil Bilsel, *Lozan*, c. 1, İstanbul 1933, s. 207.

⁵⁶ 20 Şubat 1919'da Dahiliye Nezareti'nden taşraya gönderilen bir yazıda gayri Müslimlerden başka bazı yetim Müslüman çocuklarının da Hristiyan zannıyla talep edildiği anlaşıldığından, aslen Müslüman olan çocukların Hristiyanların yanına geçmesine hiçbir surette meydan verilmemesi istenmiştir., Bkz. İbrahim Ethem Atnur, *Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Ankara 2005, s. 151-152.

⁵⁷ "Patrikhane'de iki islâm yavrusu", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Şubat 1919.

⁵⁸ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, c. 1, İstanbul 1993, s. 228-229.

⁵⁹ "Ermeni Patrikhanesindeki Müslüman kızları", *İleri*, 3 Mayıs 1919.

⁶⁰ Zekeriya Türkmen, "İşgal Yıllarında İstanbul'daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması", *Kök Araştırmalar*, c. 2, sayı: 2, Güz 2000, s. 271.

⁶¹ "Müslüman çocukları el'ân dayak yiyor", *İleri*, 5 Haziran 1919.

670 olduğu belirtilmiştir.⁶² 25 Aralık 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa'nın Meşihat makamına gönderdiği yazıda, bazı Türk kızlarının evlerinden alınarak Patrikhaneye, Rum ve Ermeni yetimhanelerine nakledildiği bir kısmının da Hristiyan aileler yanına hizmetçi olarak verildiğine dair şikayetlerin arttığı belirtilmiştir. Sadarete gönderilen cevabî yazıda, yapılan araştırmalar neticesinde bunları doğrulayan bilgilere ulaşıldığı ifade edilmiştir.⁶³

Mesele, Millî Mücadelenin bitmesinden sonra bile gündemden düşmemiştir. Nitekim, Mudanya Mütarekesi'nden sonra Refet Paşa komutasında bir Türk Birliği'nin İstanbul'a ulaşmasından sonra yetimler meselesi yazışma konusu olmuş ve 2 Aralık 1922'de Fevzi Paşa, Heyet-i Vekile'ye ve Refet Paşa'ya yazı göndermiştir. Yazıya göre, İstanbul'dan alınan bilgi kapsamında Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti, Ermeni yetimleri İstanbul'dan vapurlarla naklediyordu ve bunların içinde önceden cebren alınmış 1.000 kadar Müslüman çocuk vardı. Refet Paşa yazdığı cevapta, bu konuda işlem yaptığını ve 50 kadar çocuğun ayrıldığını, bunlardan birinin Müslüman olduğunu söylediğini ve tahkikata devam edeceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte mütareke döneminde İstanbul'da istediğini yapan Ermenilerin yüzlerce Müslüman çocuğuna Ermeni kimliği verdiği muhakkaktı. Savaş zamanında çocuklar kuşkusuz karışmıştı ve yaşı küçük kimliği olmayan çocukları tespit etmek kolay değildi. Yanlış olan, kimliği şüpheli çocuklar konusunda işgal kuvvetleri desteğiyle hareket eden Ermenilerin olayı kendi Patrikhanelerinde çözmeye çalışmaları, evler ve sokaklarda çocukları toplamalarıydı. Bu durum Türk halkını çok rahatsız etmiştir.⁶⁴ Mütareke döneminde yetimler meselesinde basın başarılı bir imtihan vermiştir. Türk basınının konuyla yakından ilgilenmesi ve verdiği tepki kamuoyunda karşılık bulmuş, hükûmetin de konuya daha çok eğilmesini sağlamıştır. Böylece, birçok Türk yetiminin Ermenileştirilmesi akıbetinden kurtarıldığını söylemek mümkündür.⁶⁵ Fakat bu ihtimamın yüzde yüz netice aldığını söylemek de zordur.

Nitekim 1923 yılında bu konu hala sıcaklığını korumaktaydı. 4 Mayıs 1923 tarihli bir gazete haberine göre, Üsküdar'daki Ermeni Yetimhanesinde Türk çocukları olduğu anlaşıldığından buraya giden Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdür Muavini Fuad Reşad Bey, 20 Türk yetimini alarak Türk yetimhanelerine yerleştirmişti.⁶⁶ Haziran ayında basına yansıyan bazı haberler daha da sıkıntılı bilgiler içermekteydi. Yapılan tahkikatta, Romanya ve Yunanistan'daki Ermeni yetimhanelerinde 399 Türk yetiminin bulunduğu anlaşılmıştı ve bu çocukların alınması için ilgili ülkelere memurlar gönderileceği

⁶² BOA, Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Evrak Odası (DH.EUM.VRK), 23/118.

⁶³ Zekeriya Türkmen, "İşgal Yıllarında İstanbul'daki Uygulamalar", s. 274-275.

⁶⁴ İbrahim Ethem Atnur, "Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları", s. 171-172.

⁶⁵ Bülent Bakar, "Mondros Mütarekesinden Sonra Yaşanan Önemli Bir Problem: Türk ve Ermeni Yetimleri Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 62, Temmuz 2005, s. 587.

⁶⁶ "Ermeni yetimhanesinde", *İkdam*, 4 Mayıs 1923.

açıklanmaktaydı.⁶⁷ 1923 yılı sonbaharında Ermeni yetimhanesinde yaşanan bir olay burada halen bazı Türk çocuklarının varlığını ortaya koymuştur. Üsküdar Selamsız'daki Ermeni yetimhanesinden kaçan 10 yaşlarında 2 çocuk polise sığınmıştı ve bu çocukların verdiği ifadeye göre adları Mehmet ve Ali'ydi. Ayrıca, baba ve annelerinin adları, kasaba ve köyleriyle ilgili yaptıkları açıklamaların tamamıyla doğru olduğu anlaşılmıştı. Yani, çocuklar Türk yetimleriydi.⁶⁸

Yetimlerle ilgili tam bir sayı vermek pek mümkün gözükmemektedir. Ama kesin olan şudur ki, bazı Ermeni yetimleri Türk aileleri yanında evlat olarak büyüdükleri gibi, birçok Türk yetimi de Ermeni yetimleri arasına karışarak yeni bir kimlik ve hayatla tanışmış ve yaşamışlardır.

7. Beyaz Ruslar

Bolşevik ihtilalinden kaçarak İstanbul'a sığınan Beyaz Rusların⁶⁹ şehir hayatına olumlu ve olumsuz katkıları olmuştur. Çalışmada Beyaz Rusların İstanbul'un asayişine yaptıkları etki esas alınmıştır. Öncelikle İstanbul'un sosyo-ekonomik hayatında gerçekleştirdikleri değişikliklerden bahsetmek gerekirse, mülteciler içinde zenginler, tüccarlar ve aristokrasiye mensup olanlar Rusya'dan kaçırabildikleri menkulleri piyasaya sürerek İstanbul'daki altın spekülasyonunu körüklemişler ve şehirde geçici bir canlılık meydana getirmişlerdi. Yine, zengin mülteciler, bir oda için 100-150 lira vermekten çekinmeyince ev kiralari aşırı derecede pahalılaşmış ve adeta buhran halini almıştır. Bu gelişme üzerine hükümet Ruslara mesken kiralanmasını yasaklamış, yasağa uymayanlara para cezası verileceğini, hatta kiraya verilen meskenlerin boşaltılacağını açıklamak durumunda kalmıştır.⁷⁰ Gerçekten 1920 yılında kiralar öyle yükselmişti ki, vurguncu ev sahipleriyle mücadele etmek için bir dernek kuruldu. *The Bosphore* gazetesi, Rusları para konusunda sorumsuz oldukları için fahiş kiralar ödemeye razı olarak, kiraların yükselmesine yol açmakla suçlamıştır.⁷¹

Beyaz Rusların İstanbul'a gelmesiyle birlikte fuhuş, kumar ve uyuşturucu kullanımı artmıştır. Rus mültecilerin eğlence sektörünü ellerine geçirmeleri birçok yuvanın yıkılmasına ve sosyal sorunlar yaşanmasına yol açmıştır. Bu nedenle Asrî Kadınlar Cemiyeti gibi kuruluşlar, Beyaz Rus kadınlarının sınır dışı edilmesini istemiştir. Mülteciler arasında alkol ve uyuşturucu kullanımı da çok yaygındı. Uyuşturucuyu genelde gemilerden ve kamplardan kaçarak gizlice İstanbul'a giren Bolşevik ajanları satıyor ve dağıtıyordu. Nitekim İtilaf zabıtası tarafından yapılan aramalarda 100 kadar

⁶⁷ "Türk yetimleri birer birer kurtuluyor", *İkdam*, 4 Haziran 1923; "Müslüman yavruları", *Vakit*, 4 Haziran 1923.

⁶⁸ "Ermeni eytamhanesindeki islâm çocukları", *İkdam*, 20 Teşrin-i evvel 1923.

⁶⁹ Mütareke döneminde İstanbul'a sığınmış olan Beyaz Ruslar, Bolşevik ihtilalinden kaçarak mülteci olarak gelmiş olan muhaliflerdir. Beyaz Rus tabiri siyasi bir tabir olup, bugünkü Beyaz Rusya (Belarus) ile bir ilgisi yoktur.

⁷⁰ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 141.

⁷¹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul 2004, s. 49-50.

ajan subay ve er tutuklanmıştı.⁷² Madde bağımlılığındaki artış toplumu rahatsız etmiştir. Dönemin önemli doktorlarından Mazhar Osman Bey artık bu olayların toplumun psikolojisini bozduğunu belirtmiştir. Konu, kısa süre içinde yabancı basının da ilgisini çekmiştir. *The Fortnightly Review*'de çıkan bir yazıda, Rusların gelişiyle beraber, İstanbul'da ticari ve sosyal olarak büyük bir değişim yaşandığı ve kumarhane, batakhane gibi daha önce bilinmeyen yeni mekânlar türediği belirtiliyordu. Yine, İstanbul'da fahişelik ve çöküş başını alıp gitmişti ve fiyatlar Avrupa'da hiçbir yerde olmadığı kadar yükselmişti.⁷³

Mütareke döneminde Beyaz Rusların şehirde çok popüler yaptığı tombala oyunu büyük bir sosyal mesele olmuştur. Aralık 1920'den sonra birkaç ay boyunca bu oyun adeta hastalık haline geldi. Gazetelere verilen ilanlarda tombala oyunu için yer ve saat veriliyor, çekilişlerin Rus kızları tarafından yapılacağı özellikle vurgulanıyordu.⁷⁴ Tombala kısa sürede halkı adeta esir alınca yetkililer çözüm bulmaya çalıştılar. Camilerde vaaz verilerek dinen caiz olmadığı vurgulandı. Bir süre sonra Ahmet Hamdi Bey tarafından "*Tombalacılarla Mücadele Cemiyeti*" kuruldu.⁷⁵ Ahmet Hamdi Bey ve birkaç yüz Darülfünun öğrencisinin üye olduğu cemiyet hızla faaliyete geçti ve tombala oynatılan kahvehaneler, mekânlar usulünce uyarıldı ve bir süre sonra bu milli afetin önüne geçilebildi.⁷⁶ İşgal yıllarında tombala oyunu, İstanbul'daki en muhafazakâr aile ortamlarına bile girmişti. Açılmış olan yaklaşık 400 tombala kulübünde kulüp sahiplerine kalan para günlük 17.000 lirayı bulmuştur. Çoğunluğu kadın olan binlerce Rus'un ekmek kapısı olan tombala oyununu her gün ortalama 12.000 kişinin oynadığı söylenen bu büyük felaket, nihayet alınan önlemlerle engellenebildi. Bununla birlikte, Beyaz Rusların Türklere aşıladığı bahis oyunları merakı tombaladan sonra da devam etmiştir. Bir süre sonra Beyaz Ruslar tarafından ilginç bir oyun ortaya çıkarıldı: Hamamböceği yarışı. Aç bırakılan hamamböceklerinin masanın diğer ucundaki ekmeğe ulaşması yarışı Türk seyircilerden yine epey para kaldırılmasına neden olmuştur.⁷⁷ Neticede, mütareke döneminde İstanbullu Türkler kendilerinde olmayan parayı bulup buluşturup Ruslara vermekte görülmemiş bir cömertlik sergilediler.⁷⁸ Tabii, bu hovardalığın birçok ailenin yıkılmasına ve huzurunun kaçmasına yol açtığı kesindir.

⁷² Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul*, s. 142-143.

⁷³ Oya Dağlar Macar-Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul 2010, s. 92-93., 9 Haziran 1923 tarihli bir resmî yazıda, Pera civarında artan hırsızlık olaylarının en önemli müsebbibi olarak başıboş, serseri Beyaz Ruslar gösterilmekteydi., Bkz. Oya Dağlar Macar-Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, s. 89.

⁷⁴ "Büyük Rus Tombalası", *Peyâm-ı Sabah*, 22 Mart 1921.

⁷⁵ Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, İstanbul 2015, s. 220., Ayrıca Bkz. Tülay Alim Baran, "İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılarla Mücadele Derneği", *İstanbul*, sayı: 52, Ocak 2005.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Zafer Toprak, "Haraşolar", *İstanbul*, sayı: 1, 1992.

⁷⁷ Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri*, s. 221.

⁷⁸ "Mütareke Günlerinde İstanbul", (Sad. Şevket Rado), *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 4, Mayıs 1971, s. 14.

Mütareke döneminde İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar, sanata ve yaşam tarzına birçok olumlu değişiklik ve yenilik getirirken, halkın huzurunun kaçmasına yol açan bazı konuların da öznesi olmuşlardır.

8. Sonuç

İstanbul'un 13 Kasım 1918'de başlayan ve yaklaşık 5 yıl süren işgal döneminde işgal kuvvetlerinin hukuksuz uygulamaları şehirde ve çevresinde asayişin giderek bozulmasına yol açmıştır. İstanbul Hükümetlerinin işgal güçleri karşısında pasif ve güçsüz kalması devletin egemenliğini sorgulatacak gelişmelere yol açmıştır. Resmî ve hususî evlere istenildiği gibi el konulmuştur. Hapishanelere müdahale edilerek gayrimüslim mahkûmlar serbest bırakılmıştır. İstanbul ve çevresindeki Rum ve Ermeni çeteleri çeşitli şekillerde desteklenmiştir. Yetimler meselesi ise mütareke dönemi boyunca halkı üzüntüye boğan büyük bir sorun olarak dikkat çekmiştir. Bolşevik ihtilalinden kaçarak İstanbul'a sığınan muhalifler (Beyaz Ruslar), zaten siyaseten çöken şehrin ahlâkî olarak da gerilemesinde pay sahibi olmuşlardır.

Şehirde hayatın normale dönmesi ve asayişin sağlanması, Millî Mücadelenin kazanılması ve Lozan Barış Antlaşması'yla mümkün olmuştur. Antlaşmadan sonra işgal güçleri şehri tahliye etmeye başlamış, 2 Ekim 1923'te işgal güçlerinin son birlikleri de gitmiştir. Ardından, 6 Ekim 1923'te Türk kuvvetleri şehre girmiş ve İstanbul'un esaret hayatı son bulmuştur.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri*

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sürelî Yayınlar**

İkdam

İleri

Peyâm-ı Sabah

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Basılı Eserler

Akay, Tolga, "Polis Mecmuası Verilerine Göre I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul'da Suç", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XVIII, 2018.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, c. 1, Ankara 1998.

Ata, Ferudun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara 2005.

-----, "Mütareke Döneminde İtilaf devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 60, Kasım 2004.

Atnur, İbrahim Ethem, *Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Ankara 2005.

Aydın, Mahir, "İşgal İstanbul'unda Anarşi", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, (Ed. Feridun M. Emecen), İstanbul 2010.

Aydoğdu, Murat, *Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Bakar, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Ankara 2009.

-----, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, İstanbul 2015.

-----, "Mondros Mütarekesinden Sonra Yaşanan Önemli Bir Problem: Türk ve Ermeni Yetimleri Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 62, Temmuz 2005.

Baran, Tülay Alim, "Mütareke Döneminde İtilaf devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", *Bellekten*, sayı: 263, Nisan 2008.

-----, "İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılarla Mücadele Derneği", *İstanbul*, sayı: 52, Ocak 2005.

---

* Yararlanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

** Kullanılan yayınların tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

- Bilgi, Nejdet, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray Hayatı ve Hatıraları*, İzmir 1997.
- Bilsel, Cemil, *Lozan*, c. 1, İstanbul 1933.
- Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Ankara 2014.
- , "İstanbul'un Resmen İşgal Süreci (16 Mart 1920)", *İstanbul'un İşgal Yılları ve Millî Mücadele'ye Giden Yol*, (Ed. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2020.
- Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul 2004.
- Çukurova, Bülent, "1921-1922 Yıllarında Ermeni Komitelerinin ve Patrikhanenin İstanbul'daki Faaliyetleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005.
- Dikici, Ali, "Millî Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 67-68-69, Kasım 2007.
- Erdem, Ş. Can, "İtilaf devletlerinin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 62, Temmuz 2005.
- Ertürk, Hüsametdin, *2 Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken*, İstanbul 2011.
- Gülen, Nejat, *Heybeliada*, İstanbul 1985.
- Güllü, Ramazan Erhan, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul 2017.
- , "Mütareke ve Millî Mücadele Dönemlerinde Gayrimüslim Kurumlarının Tutum ve Faaliyetleri", *İstanbul'un İşgal Yılları ve Millî Mücadele'ye Giden Yol*, (Ed. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2020.
- Güner, Zekai, *Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, Ankara 1999.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991.
- , *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989.
- Karakışla, Yavuz Selim, "Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar: Ermeni mi, Türk mü?", *Toplumsal Tarih*, sayı: 69, Eylül 1999.
- Macar, Oya Dağlar-Macar, Elçin, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul 2010.
- Mütareke Günlerinde İstanbul, (Sad. Şevket Rado), *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 4, Mayıs 1971.
- Okur, Mehmet, "İtilaf devletlerinin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 57, Kasım 2003.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, c. 1, İstanbul 1993.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan Mudanyaya 1918-1922*, İstanbul 1939.
- Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, İstanbul 1976.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. 1, Ankara 1973.

Temel, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara 1998.

Toker, Hülya, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara 2006.

Toprak, Zafer, "Haraşolar", *İstanbul*, sayı: 1, 1992.

Türkmen, Zekeriya, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 53, Temmuz 2002.

-----, "İşgal Yıllarında İstanbul'daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması", *Kök Araştırmalar*, c. 2, sayı: 2, Güz 2000.

Yıldıztaş, Mümin, *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*, İstanbul 2010.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Bülent BAKAR | Marmara Üniversitesi |
bbakar[at]marmara.edu.tr | 0000-0001-8094-1633**

1992 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde Arş. Gör. olarak çalışmaya başladıktan sonra 1996 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi'nde Batum" adlı Yüksek Lisans tezini tamamladı ve yine aynı enstitüden "Ermeni Tehciri ve Uygulaması" adlı tezle, doktor unvanını aldı. 2005 yılında Yardımcı Doçent Dr., 2012 yılında Doçent Dr. ve 2018 yılında Profesör oldu. Halen aynı bölümde bilimsel faaliyetlerine devam etmekte olan Prof. Dr. Bülent Bakar'ın *Ermeni Tehciri, Ankara 2009 (2.baskı 2013, 3. Baskı 2021); Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar, İstanbul 2012 (2. Baskı 2015); II. Meşrutiyetten Mütareke Dönemine Türkiye İncelemeler I, İstanbul 2018; Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945), İstanbul 2019* adlı yayınlanmış kitapları bulunmaktadır. Ayrıca, *Tarihi Gerçekler ve Bilimin Işığında Ermeni Sorunu, İstanbul 2007* ve *İmparatorluklar Çağına Veda, İstanbul 2019* adlı eserlerin Editörlüğünü yapmıştır. Çalışma alanlarını özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Ermeni Meselesi ve Mütareke Dönemi oluşturmaktadır.

**Prof. Dr. Bülent BAKAR | Marmara University |
bbakar[at]marmara.edu.tr | 0000-0001-8094-1633**

He graduated from Marmara University, Faculty of Science and Literature, Department of History in 1992. He started to work as a research assistant in the same department. In 1996, he completed his Master's thesis titled "Batumi in the First World War and Armistice Period" at Marmara University Institute of Turkish Studies. He received his doctorate from the same institute with the thesis titled "Armenian Relocation and Practice". He became Assistant Professor in 2005, Associate Professor in 2012 and Professor in 2018. He still continues his scientific activities in the same department. Bülent Bakar has published books titled *Armenian Relocation, Ankara 2009 (2nd ed. 2013, 3rd ed. 2021); Guests of the Captive City, White Russians, İstanbul 2012 (2nd Edition 2015); Türkiye from the Constitutional Era to the Armistice Period, Reviews, İstanbul 2018; Passive Protection in Türkiye Against Air Attack (1935-1945), İstanbul 2019*. He also edited the works titled *Armenian Question in the Light of Historical Facts and Science, İstanbul 2007* and *Farewell to the Age of Empires, İstanbul 2019*. His fields of study are the First and Second World War, the Armenian Question and the Armistice Period.